

A reménybeli olvasó 2021. augusztus végén metróplakátokon és hirdetőoszlopokon találkozott Veszprémy László Bernát második történelmi témájú könyvének – sajátos montázst tartalmazó – borítójával. A szerző termékenységét jelzi, hogy 2021 utolsó negyedében *Migráció és antiszemitizmus Nyugaton* címmel is jelentetett meg tanulmánykötetet és a múlt év végén még egy mintegy kétszáz oldalas online forráskiadás is belefért a cionista mozgalom összeomlás és konszolidáció (1917–1922) alatti történetéről.

Természetesen a köteteit hatékonyan menedzselő kiadó és a korábbi években a Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár, majd a Milton Friedman Egyetem Magyar Zsidó Történelmi Intézetének kutatójaként, 2021 őszéig pedig a neokohn.hu nevű hírportál főszerkesztő-helyetteseként tevékenykedő szerző is mindent elkövetett azért, hogy minél több fórumon, eseményen és felületen, rövidebb és hosszabb ismertetésben szóba kerüljön a Horthy-rendszer megszilárdulásának hat nagyobb tematikus fejezetben tárgyalta története. Bár az ismertetés írásakor, 2022 februárjában már nem sikerült megtalálni a művet a Bookline webshopjának magyar történelmi toplistáján, mégis indokolt a kérdés: minek köszönhető ez a felfokozott érdeklődés – azon túl, hogy a kormányzó neve és a nevével fémjelzett korszak a történettudomány egyre árnyaltabb Horthy-képe ellenére is máig hívószó és egyfajta, ilyen vagy olyan igazodási pont?

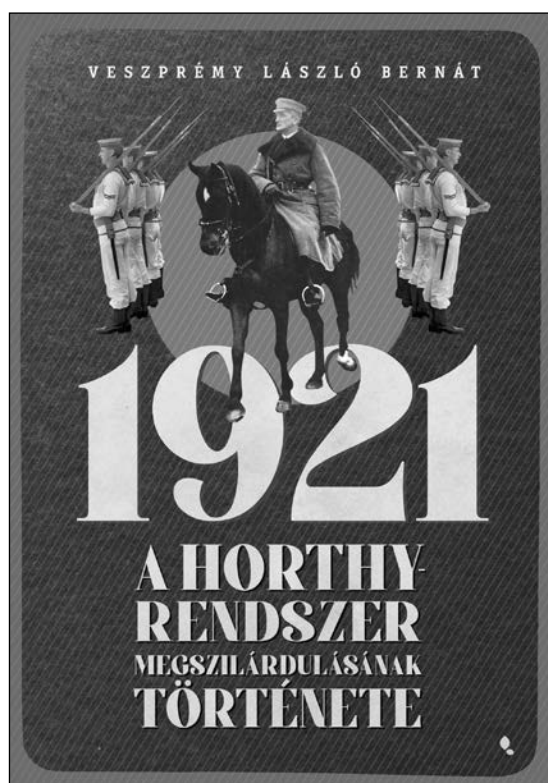
A frappáns, az olvasót Horthy luxusvonatára, a Turánra ültető bevezető után az elveszített világháború, a polgárháborús időszak, a román megszállás, a terror és a trianoni békekötés traumája után létrejött új (illetve a korábbi közigazgatást egy az egyben lecserélni nem képes, köpönyegforgatóktól hemzsegő régi-új) rendszer önmeghatározását és a forradalmakhoz, illetve a háborút megelőző liberális korszakhoz való viszonyát tárgyalja a szerző. Majd a magyar nemzet nacionalista retorikával és disszimulációt hirdető antiszemitizmussal terhelt önképe, a korszak népkarakterológiai diskurzusa és annak hozadékai (vulgárturanizmus, Nyugat-ellenesség) kerülnek terítékre. A következő fejezet témája az úgynevezett „keresztény kurzus” keresztényi mivoltának, a két nagy protestáns, illetve a római katolikus egyház között feszülő ellentéteknek a vizsgálata. Ezt követően a Horthy-kori társadalomról, az aktív, részben antiszemita indíttatású társadalompolitikai lépésekről és a jobboldal által is erősen kritizált korrupció kérdéseiről, illetve a menekültek és a menekültkérdés témájáról is kifejti álláspontját a szerző. A könyv két utolsó egysége a baranyai és nyugat-magyarországi eseményekről, illetve ennek kapcsán az erőszak és a revízió kérdéseiről, a civilek ellen elkövetett atrocitásokról és gyilkosságokról, továbbá a korszak fő, minden egyéb problémát maga mögé utasító belpolitikai konfliktusáról, a királykérdés alakulásáról szól.

A recenzensnek két szempontból is egyszerű dolga van. Egyrészt hosszú sor végére kell beállnia, és a különböző ismertetésekben elhangzott elismerő, vagy éppen kritikai észrevételeket nem tartja szükségesnek megismételni (ugyanakkor ezek helytállóságát meg lehet vizsgálni). Másrészt a *Soproni Szemle* hasábjain leginkább a két utolsó, a teljes kötet mintegy felét kitevő tematikus fejezetre, a pannon térség történetének a 2021-es centenáriumi évben többször megidézett eseményeire érdemes fókuszálni: a nyugat-magyarországi felkelésnek és a Lajtabánságnak a sikeres népszavazásban játszott tényleges szerepére, illetve az utolsó magyar királynak ezt a pozitív végkifejletet elodázó, 1921. őszi második visszatérési kísérletére és az ennek kapcsán lezajlott hatalmi harcra. Persze, a végső döntést az olvasó hozza meg, hogy vállalja-e az időutazást és felül-e a Turánra, de annyit már az elején leszögezhetünk, hogy a számos történész kolléga előzetes vélemény-szűrőjén átment kötetnek feltétlenül helyet kell szorítani a laikus és a szakmai közönség könyvespolcán.

A szerző rögzíti, hogy a Gömbös Gyula (és a háttérben a magyar kormány, jelesül Bethlen István kormányfő és Bánffy Miklós külügyminiszter) által szervezett nyugat-magyarországi felkelés lényegi része egy alig egyhetes időszak volt 1921 nyarának-őszének fordulóján, és meghatározó szerepet a velencei konferencia, illetve maga az 1921. decemberi népszavazás játszott. A fejezet elsősorban a „rongyos gárdának” csak évekkel később elkeresztelt felkelők által elkövetett erőszak és a szelektív nemzeti emlékezet kérdéseit vizsgálja meg. Veszprémy szerint a Lajtabánság kikiáltása és rövid fennállása „idegen testként volt jelen” az eseményekben, és Prónay Pál százados valójában csekély mértékben formálta, bár kétségtelen, később sikeresen kötötte a saját nevéhez azokat: bán nélküli bánsága valójában szembeszállt a király nélküli királyság kormányzati, a teljes terület megtartását célul kitűző felkelők általi nyomásgyakorlás helyett a legalább részleges sikerrel kecsegtető diplomáciai megoldást előtérbe helyező terveivel. Ahogy a felkelők döntő többsége, úgy Prónay kormányának egyetlen tagja sem volt nyugat-magyarországi származású vagy illetőségű.

Érdekes azon is elgondolkodni, hogy amennyiben a nem csupán osztrák források alapján megfélemlített, ezért Bécshez kötődő kereskedelmi érdekeit érvényesíteni nem tudó, és nagyszámban elmenekült németajkú soproni polgárok is szavaztak volna, illetve a magyar kormány a szavazólistákkal és némi voksturizmussal „nem bízta volna a véletlenre az eseményeket”, hogyan alakult volna a végeredmény. Veszprémy – nem csupán az emigráns baloldali újságok cikkeiben, hanem brit jelentésekben és magyar beszámolóikban is megőrződött beszámolók alapján – a kollektív nemzeti ügy árnyékában végrehajtott fosztogatásokról, gyilkosságokról és a kisebbségekkel szembeni erőszakról is részletesen, mintegy húsz oldalon keresztül számol be. Tény, hogy a magyar kormány 1938-ig mintegy félmillió aranyfrank kártérítést fizetett az osztrák félnek, a teljes, választott bíróság által is jóváhagyott kárigény töredékét.

A királykérdésről szóló fejezetben a szerző leszögezi, hogy mivel IV. Károly nem mondott le uralkodói jogairól, felfüggesztési nyilatkozatát pedig a nemzetgyűlés egyszer sem fogadta el, az utolsó Habsburg az ország törvényes uralkodója volt 1921-ben. Ezért

aztán puccsot sem tudott végrehajtani, és ezért kellett a kérdést a visszatérési kísérletek bukása után trónfosztással rendezni. Szabályos hatalmi harc zajlott le az országban, Horthy, az ösztönös, kíméletlen machiavellista, illetve IV. Károly, a morálisan feddhetetlen, de csapnivaló politikus és híveik küzdelméből előbbi került ki győztesen. Pedig ellenkező esetben a kormányzó és rendszere „csak egyike lett volna a gyorsan forgó évek múltó epizódjainak”. Persze, az is kétséges, mennyiben lett volna képes liberálisabb és toleránsabb rendszerré válni egy, részben a fehérterrorban résztvevők, illetve antiszemita meggyőződésű politikusok segítségével visszaállított Habsburg-királyság. Ugyanakkor az 1921 tavaszán kezdődött Bethlen-érával kapcsolatban sem fog sikerrel járni az a kísérlet, amely abban az angolszász értékek alapján álló jobboldali tradíció magyar verzióját akarja látni.

Mindenesetre nyugati diplomaták is tisztán látták, hogy egy karlista *fait accompli* bármikor bekövetkezhet. Dokumentumokkal nem igazolható, hogy a francia kormány ígéretet tett az uralkodónak egy sikeres hatalomátvétel támogatására. Ugyanakkor ez nem is zárható ki egyértelműen. A szerző hosszabban foglalkozik azzal a kérdéssel is, mekkora volt ténylegesen a külső nyomás és mennyiben szajkózzuk máig a kormányzati narratívát, azaz a győztesek által felrajzolt rémképet az ország végpusztulásáról egy Habsburg-restauráció esetén. Tény, hogy az első visszatérési kísérlet alatt a kisantant államai

érdemi ellenlépést nem tettek és nem is tehettek volna az antanthatalmak jóváhagyása nélkül. A franciák pedig csak az első felvonás tényleges lezárulta után, részben a magyar kormány kérésére követelték Károly eltávolítását az országból. Talán meglepően hangzik, de az utóbbi két állítás – még, ha az eddigi recenzensek némelyike ezt hevesen vitatja is – az őszi királyjárásra is vonatkoztatható. A hatalmi harc kimenetele egészen Budaörsig kétesélyes volt, és csupán a prágai magyar követségről sikerült beszerezni a várható ultimatív, kardcsörtető csehszlovák fellépésről egy jelentést. Az antanthatalmak képviselőinek jegyzéke ismételten csak a visszatérési kísérlet *de facto* elbukása után született meg, megint csak a magyar kormány kérésére, hogy aztán a legitimisták nyakába varrják az ország és a szerencsétlen király veszélybe sodrását.

Összességében – a kötet hátsó borítóján található ajánló megfogalmazásával – a történész olyan sorsfordító időszakként mutatja be az 1921-es esztendőt, amelynek jelentőségéhez a Horthy-korban talán csak az 1944-es év fogható. Ennek ellenére az első évszámnak és az akkori, az egész rendszer későbbi alakulását döntően meghatározó eseményeknek jóval kevesebb figyelmet szenteltek sokáig a kutatók. Megjegyzendő, hogy a szerző a korábbi, a korszak zsákutcás végét tárgyaló *Gyilkos irodák* című kötettel és jelen munkájával egyfajta keretbe helyezte az 1920/1921 és 1944/1945 közötti hazai történeteket. Az itt röviden ismertetett kötetben Veszprémy nem törekszik teljességre, a rendszer megszilárdulásának egyes, részben más kutatók által is tárgyalt elemeit veszi górcső alá. Ugyanakkor elismerésre méltó a felhasznált levéltári anyagok, eddig kiaknázatlan irathagyatékok, illetve forráskiadványok és a szükség esetén újraértelmezett (és itt-ott félreolvasott) szakirodalmi művek széles köre, illetve az olykor kissé sarkos megállapításokkal együtt is tárgyyszerű, határozott és tabudöntögető hang. Bár a kötet végén elbújtatott, alapvetően rövid hivatkozások meglátásom szerint nem zavarták volna a nagyszámú idézet ellenére is (vagy éppen azért) olvasmányos mondanivaló gördülékenységét a lapok alján sem, az őszirózsás kormánynak dolgozó Tormay Cécile, a „bestiális zsidó egoizmust” ostromozó Gárdonyi Géza, a Tibetet megtéríteni akaró Prohászka Ottokár és az egyre kiterjedtebb kenderesi birtokai után adót nem fizető Horthy szerencsére a törzsszövegben kapott helyet.